

IJTIMOIIY-IQTISODIY TRANSFORMATSIYA YO'NALISHLARI

Ergasheva Gulbahor

Toshkent shahar chilonzor tumani

2-son politexnikumi o'qituvchisi

Anatatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy sharoitda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya jarayonlarining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Tadqiqotda iqtisodiy tizimlarning o'zgarishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida raqamli texnologiyalar, innovatsiyalar, bilim iqtisodiyoti va inson kapitalining roli ochib beriladi. Klassik iqtisodchilar (A. Smit, D. Rikardo, K. Marks) nazariyalarida transformatsiya ishlab chiqarish kuchlari rivoji bilan izohlangan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda bu jarayon texnologik to'liqlar va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiorqali tushuntirilmoqda. XXI asrda raqamli texnologiyalar – internet, sun'iy intellekt, blokcheyn, raqamli to'lov tizimlari – nafaqat iqtisodiyotning texnik jihatlarini, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va ijtimoiy qadriyatlarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Maqolada raqamli transformatsiyaning ikki asosiy yo'nalishi – iqtisodiy tuzilmalarning raqamli modelga o'tishi hamda ijtimoiy aloqalarning raqamli makonga ko'chishi – batafsil yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli jamiyat sharoitida ijtimoiy birdamlik va ishonch yangi shakl – “raqamli birdamlik kapitali” ko'rinishida namoyon bo'layotgani aniqlanadi. Ushbu kapital jamiyatning iqtisodiy barqarorligi, innovatsion faolligi va ijtimoiy integratsiyasining muhim omili sifatida baholanadi.

Keys: ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya, raqamli iqtisodiyot, innovatsiya, ijtimoiy kapital, raqamli birdamlik kapitali, raqamli jamiyat.

So'nggi yillarda insoniyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning mutlaqo yangi bosqichiga – raqamli transformatsiya davrigaqadam qo'ydi. Bu jarayon zamonaviy jamiyat hayotining barcha sohalariga – iqtisodiyot, ta'lim, boshqaruv, madaniyat va mehnat munosabatlarigacha – chuqur kirib bordi. Raqamli texnologiyalar inson faoliyatining deyarli har bir yo'nalishini qamrab olgani sababli, iqtisodiy nazariyada ham yangi tushuncha va kategoriyalar paydo bo'lmoqda. XXI asr iqtisodiyotining asosiy belgisi – ma'lumot va texnologiyaga asoslangan iqtisodiy tizimning shakllanishidir. Axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, internet iqtisodiyoti, “katta ma'lumotlar” (Big Data), blokcheyn va raqamli to'lov tizimlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birga, insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalar tizimini ham tubdan o'zgartirdi. Agar sanoat inqilobi davrida iqtisodiy o'sishning asosiy omili mehnat va kapital bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda axborot, ishonch va ijtimoiy tarmoqlar asosiy ishlab chiqarish resursiga aylanmoqda. Shu sababli, iqtisodiy o'sishni faqat moddiy ishlab chiqarish omillari orqali emas, balki

ijtimoiy hamkorlik, tarmoq aloqalari va ishonch darajasi orqali ham izohlash zaruriyati paydo bo'ldi. Ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya – bu jamiyatdagi iqtisodiy tizim, ishlab chiqarish tuzilmalari, mulkchilik shakllari, boshqaruv mexanizmlari va ijtimoiy qadriyatlarning izchil o'zgarish jarayonidir. Ushbu jarayon insoniyat tarixining har bir bosqichida o'ziga xos shakl va mazmunga ega bo'lib kelgan. Transformatsiyaning mohiyati shundaki, u jamiyatning mavjud iqtisodiy tizimidan yangi, samaraliroq va moslashuvchan tizimga o'tishini ifodalaydi. Klassik yondashuvlarda transformatsiya nazariyasi. Klassik iqtisodchilar – A. Smit, D. Rikardo va K. Marks – iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlarni, asosan, ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi bilan izohlaganlar. A. Smitning “ko'rinmas qo'l” g'oyasiga ko'ra, iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlar bozor mexanizmi va inson manfaatlarining tabiiy uyg'unligi orqali amalga oshadi. D. Rikardo esa ishlab chiqarish omillari (yer, mehnat, kapital) o'rtasidagi nisbatlar o'zgarishi orqali iqtisodiy tizimning dinamik rivojini tushuntirgan. K. Marks iqtisodiy transformatsiyani ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlari o'rtasidagi ziddiyat natijasida vujudga keladigan tarixiy zarurat sifatida ko'rsatadi. Uning nazariyasiga ko'ra, iqtisodiy tizimning har bir bosqichi o'z ichida yangi tizimning urug'ini saqlaydi, bu esa yangi ishlab chiqarish shaklining vujudga kelishiga olib keladi. Demak, klassik iqtisodiy tafakkurda transformatsiya asosan moddiy ishlab chiqarish bazasining o'zgarishi bilan bog'liq tarzda talqin etilgan. Zamonaviy iqtisodiy yondashuvlarda transformatsiya konsepsiyasi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab iqtisodiy o'zgarishlar faqat ishlab chiqarish omillaridagi o'zgarishlar bilan emas, balki innovatsiyalar, texnologik to'liqlar, bilim iqtisodiyoti va inson kapitalining o'sishi bilan izohlanmoqda. Avvalo, Yozef Shumpeter transformatsiya jarayonining markaziga innovatsiya tushunchasini qo'yadi. Unga ko'ra, iqtisodiy tizimning rivojlanishi – bu doimiy “ijodiy vayronkorlik” (creative destruction) jarayonidir, ya'ni eski ishlab chiqarish shakllari yangi, samarali shakllar bilan almashinadi. Elvin Toffler va Daniel Bell kabi postindustrial jamiyat nazariyotchilari esa iqtisodiy transformatsiyani bilim, axborot va xizmatlar ustunlik qilgan yangi iqtisodiy tizimga o'tish sifatida ko'radilar. Bell (1973) o'zining “Postindustrial jamiyatning kelishi” asarida ishlab chiqarish kuchlari endilikda mehnat va kapitalga emas, balki bilim va texnologiyaga tayanganini asoslab beradi. Shunday qilib, zamonaviy iqtisodiy tafakkurda transformatsiyaning markazida endi innovatsiya, bilim, raqamlashtirish va inson kapitali turadi.

XXI asrda transformatsiyaning yangi bosqichi – raqamli iqtisodiyot davri. XXI asr boshidan boshlab iqtisodiy transformatsiyaning asosiy harakatlantiruvchi kuchi raqamli texnologiyalar bo'ldi. Internet, sun'iy intellekt, blokcheyn, “bulutli hisoblash”, katta ma'lumotlar (Big Data) va raqamli to'lov tizimlari nafaqat ishlab

chiqarishning texnik jihatlarini, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, mehnat madaniyati va iqtisodiy qadriyatlarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Bu o'zgarishlar natijasida "raqamli jamiyat" tushunchasi shakllandi. Raqamli jamiyat – bu texnologik taraqqiyot mahsuli bo'lish bilan birga, ijtimoiy ong, mehnat munosabatlari va iqtisodiy tafakkurning yangilanishi natijasidir. Ya'ni bu jarayon faqat texnologik emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy fenomen sifatida ham qaraladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдуллаева, М. М. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, №3, 2022. – B. 27-36.
2. Xakimov, S. Raqamli iqtisodiyot va uning O'zbekiston iqtisodiy tizimiga ta'siri. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni. – PQ-6079, 2020 yil 5 oktyabr.
4. World Bank Report: Digital Transformation of the
5. Smith, A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776.
6. Ricardo, D. Principles of Political Economy and Taxation. – London: John Murray, 1817.
7. Marx, K. Capital: A Critique of Political Economy. – Moscow: Progress Publishers, 1970.
8. Stiglitz, J. E. People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent. – New York: W.W. Norton, 2019.
9. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.
10. Tapscott, D. Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1995.
11. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W.W. Norton, 2014.
12. Касьянова, Н. В. Цифровая экономика и трансформация социально-экономических отношений. // Экономическая наука современной России, №2, 2021. – С. 45-59.